

NYERE PROBLEMSTILLINGER I QUMRANFORSKNINGEN

FREDERICK H. CRYER

Et foredrag, der varsler en gennemgang af "nyere problemstillinger", i forbindelse med Dødehavsrullerne ville i sagens natur ligge tæt op ad en ret omfattende artikel som undertegnede sammen med *Jesper Høgenhaven* affattede i efteråret, og som udkommer i næste nummer af *Dansk teologisk tidsskrift*. Her gennemgik Jesper og jeg de temaer, der rejste sig, da den internationale Qumranforskning tog en *Bestandtaufnahme* af de sidste 50 års dødehavsrulle-forskning i Jerusalem i sommeren 1997.

Jeg vil i det følgende komme ind på de væsentligere emner, som Høgenhaven og jeg allerede har strejft, men samtidig dermed vil jeg brede mig lidt ud over de mere *metodeprægede* aspekter ved disse forskellige tiltag.

Håndskrifternes alder

Spørgsmålet om *håndskrifternes alder* har rejst sig med jævne mellemrum. Dette blev først aktuelt i slutningen af fyrrerne og begyndelsen af halvtredserne, da den amerikansk-jødiske forsker ved Dropsie College, Philadelphia, *Solomon Zeitlin*, i *Jewish Quarterly Review* søgte at føre bevis for den opfattelse, at håndskrifterne fra det Døde Hav i virkeligheden stammede fra den jødiske middelalder, og at de dermed var sammenlignelige med materialerne fra *geniza'*en i Kairo. Zeitlins synspunkter var baseret på formelle, papyrologiske og til dels palæografiske overvejelser. De blev manet i jorden dels gennem en langtvarende forskningsdiskussion over palæografien, og dels takket være *kulstof-14-metodens* entré i forskningsverdenen.

Den sidste af disse metoder krævede alt for meget materiale til, at man kunne undersøge teksterne selv, således at man måtte nøjes med at analysere nogle af de klude, visse af håndskrifterne var svøbt ind i. Metoden var heller ikke præcis nok til entydigt at placere håndskrifterne fra det Døde Hav indenfor det århundrede, hvor den ældre Plinius, samt Josefus og Filon fastsatte den nu nok så bekendte *essæiske* bevægelse. Men den *var* dog præcis nok til helt og på tilfredstillende vis at afkræfte forestillingen om, at teksterne kunne stamme fra middelalderen, og som de forskere siger, som følger *Sir Karl Poppers* videnskabsteoretiske dessiner, er en god falsifikation en nyttig ting.

Den *palæografiske* diskussion syntes overstået med udgivelsen af en storslået gennemgang af samtlige kendte håndskrifttyper, inklusive de aramæiske og nabatæiske, fra den syrisk-palæstinensiske region fra det fjerde århundrede og opefter, ved amerikaneren *Frank M. Cross*, der udkom i Albright-festskriftet i 1961.

Nu er *kronologi* en mærkelig disciplin; jeg har jo skrevet om den ved flere andre lejligheder, og af de forsamlede her har specielt *Prof. Niels Hyldahl* viet megen opmærksomhed til kronologiske problemer, og også *Per Bilde* har beskæftiget sig udførligt med kronologi som disciplin.

Det forholder sig jo sådan, at kronologien kan afgøre om en begivenhed A kom forud for begivenhed B, eller omvendt, eller om de måske var simultane fænomener. Sådanne afgørelser er nødvendige for at bestemme om A var årsag til B, B til A, eller om begge var koimplikerede fænomener af helt andre årsager eller årsagskæder. Hvad der forresten ikke vil sige, at *årsagen* er det eneste, den historiske forskning beskæftiger sig med. Det drejer sig om i og for sig *banale* konstateringer, men nødvendigheden af at udarbejde et godt kronologisk grundlag for at drive historisk forskning var en af reformationstidens mange landvindinger. Historikere erkender blankt, at kronologien er verdens mindst interessante og absolut kedligste beskæftigelse, såfremt man allerede *har* en god og pålidelige en; og en kilde til uendelig uro og forvirring, i tilfælde af, at kronologien viser sig at være problematisk.

Det er derfor ikke uvæsentligt, at den palæografiske kronologi, som Frank Cross i sin tid udarbejdede for at hjælpe med tidsfæstningen af Qumranrullerne, i hovedtrækkende må betegnes som en *kunsthistorisk udviklingskronologi*. Her er udviklingen fra en formodet såkaldt "arkæisk" jødisk hånd over en ældre "hasmonæisk" hånd og frem til både tidligere og senere former for "herodianske" hænder ikke forankrede i sikkert daterede håndskrifter, men i formodede udviklinger og forskydninger mellem håndskrifttyper.

Samtidig dermed fremstår den omstændighed, at nogle få håndskrifter stadig foreligger i en såkaldt *palæohebraisk* hånd, hvis rødder går tilbage til den føreksilske – i sidste instans fønikiskbaserede – skrifttype, som et kuriosum i Cross' system. Det må enten forklares som et *levn*, som man vedblev med at dyrke i en eller anden afkrog af Judæa, eller også som et forsøg på at skrive *arkæisk*. Begge påstande virker lige underligt, set i lyset af den omstændighed, at samaritanerne i det tidligere nordrige holdt aldrig op med at anvende deres noget lignende skrift. Men begge forklaringsmodeller ville også i sagens natur have karakter, ikke af forklaringer, men af *bortforklaringer*, eftersom man simpelthen savner data til at afgøre sådanne spørgsmål.

Endelig mangler Cross' palæografiske system en syntese, der kan forbinde håndskrifterne med de sproglige og dialektiske forhold, der kendetegner dem.

Qumranforskningen har ikke været tilbageholdende med at anvende de *deskriptive betegnelser*, som Cross fandt frem til i sit arbejde, men det er i hovedsagen kun den ældre generation af Qumranforskere, der fæstner deres lid til de *tidsintervaller*, som Cross foreslår. Jeg noterer i denne forbindelse som eksempel den omstændighed, at *Emanuel Tov*, direktøren og *chief editor* for Dead Sea Scrolls Foundation, aldrig anvender Cross' dateringer, omend han under tiden benytter sig af den deskriptive terminologi.

Min medarbejder ved Dødehavsrulleinitiativet, amerikaneren *Greg Doudna*, har i denne forbindelse rejst berettiget tvivl ved *Society of Biblical Literature*-konventet i Chicago om det overhovedet er formålstjenligt at betegne en *skrifttype* ved en politisk epokedesignation som, eksempelvis, "Hasmonæisk" eller "Herodiansk", fordi: hvad gør man så, hvis det nu skulle vise sig, at et givet dokument er enten ældre eller yngre, end den epoke, man har hensat dens skrift til? Det er i denne forbindelse ikke uvæsentligt, at flere håndskrifter, inkluderende bl.a. nogle af de bibelske håndskrifter fra Hule 4, foreligger i mere end en skrifttype, uden at der dog er iøjnefaldende grunde til at antage, at én håndskrift skulle være nævneværdigt ældre end den anden.

Nu er det sådan, at indtil dagens dato har ingen forsker ulejligen sig til at foretage en ny vurdering af den syrisk-palæstinensiske palæografi som helhed, og det på trods af, at der faktisk er kommet umådelig flere tekster til, i form af ostraker, segl, indskrifter og sågar papyrus, med prøver på mange forskellige sprog i de snart 40 år siden Cross' oprindelige publikation. Denne undladelsessynd overrasker mig ikke. Forskere er jo *opdagere*, der helst vil beskæftige sig med spændende emner – man kunne dog forestille undtagelser til denne regel i denne forbindelse – og ikke nørklepetere.

Jeg mindes i denne forbindelse, at da *James Barr* besluttede sig for at skrive en artikel for *The Biblical Expositor* tilbage i begyndelsen af tredserne om kronologi, at han fordybede sig i Bodleian Bibliotekets gemmer for at undersøge Oxford Universitets eksemplar af Archbishop Ussher's berømte kronologi, ifølge hvilken verden blev skabt i 4004 BC, som så godt som alle King James bibler har registreret til menigmandens opbyggelse i efterhånden flere århundreder. Barr opdagede til sin forbløffelse, at siderne i Oxfords eksemplar af Ussher's kronologi endnu ikke var blevet sprættet op. Såvidt forskernes omhu i deres omgang med kronologien. Ingen engelsk forsker var gået Ussher efter i bedene i over tre hundrede år. Det viser sig, at når en eller anden har udarbejdet en kronologi slapper alle andre af og føler sig fritstillede mht kronologiske sysler: det er jo blevet gjort.

Men det er netop fordi forskerne ikke gider rive op i kronologiske emner, at Cross' palæografiske kronologi er blevet skånet for kritik de sidste mange år. Hertil kunne man måske teoretisk set indvende, at Cross' palæografi er blevet uanfægtet, fordi han har ret. Men ingen forsker, der dyrker grundforskning, har nogensinde overvundet alle spørgsmålene, der er forbundet med sit emne, og i hvert tilfælde ikke i sit første udkast. Så forskernes undladelse af blot at *kontrollere*

Cross' arbejde er videnskabeligt set helt uholdbart. Og dette gør det uden videre betænkeligt, at Qumranforskningen har trukket relativt store vekslers på en kronologi, der savner videnskabelig kontrol.

Inyere tid har spørgsmålet om Dødehavsrullernes datering været taget op påny af forskere som amerikaneren *Robert Eisenman* og australieren *Barbara Thiering*. Begge forskere er som bekendt overbevist om, at Dødehavsrullerne er betragtelig senere, end man før i tiden var tilbøjelig til at mene, og at de derfor rummer værdifulde og – ikke mindst – opsigtsvækkende oplysninger om kristendommens oprindelse. Ingen af dem er dog så vel bevandrede i Qumranhåndskrifternes palæografi, at de giver sig i kast med at opstille en ny vurdering af palæografien, men nøjes kun med at udtale sig skeptisk overfor det eksisterende palæografiske grundlag. Og begge forskere afviser pur de nyere forsøg på at præcisere kulstof-14 forsøgenes udsagnsværdi, som er opstået i løbet af kulstof-14 forsøg udført af laboratorier i hhv. Zürich og Tucson i 1990 og 1993. Jeg ser i denne forbindelse fuldstændig bort fra fusentasten *Neil Altman*, som endnu mangler at citere en kilde loyalt, og som heller ikke kontrollerer de sprog, som er nødvendige for at beskæftige sig med teksterne.

Uanset hvad man eventuelt måtte mene om de positioner som Eisenman og Thiering har indtaget, kan man konstatere, at sådanne stillingtagninger slet ikke lod sig gøre i en forskningssituation, hvor kronologien var sikkert forankret.

Det kan følgelig siges, at håndskrifternes palæografi trænger til videnskabelig kontrol. Det ville være nærliggende at forsøge at kalibrere palæografien på grundlag af kulstof-14 resultaterne. På nuværende tidspunkt er den statistiske situation mht kulstof-14 datering, som det er blevet analyseret af Greg Doudna fornylig, sådan, at langt hovedparten af de Qumrantekster, man indtil dags dato har testet, kan dateres til det første årh. f. kr., mens der til gengæld er kun få eller ingen, der forlanger at blive dateret til det første årh. e. kr. Denne konklusion svarer til en forskydning af teksternes kronologiske vægtning således at ca. 20% af teksterne nu forstås som noget ældre, end man tidligere mente, og det vil sige, de er ældre end palæografien umiddelbart lader ane.. Dette blev foreslået i sommer af Israel Museums kulstof-14 specialist, *Israel Carmi*. Dog bliver der et usikkerhedsmoment ved kulstof-14 vurderingen forårsaget af, at det oprindelige hold forskere, der undersøgte materialerne fra Hule 4, tilsyneladende penslede teksterne med vegetabilsk *kastorolie* for at rense teksterne og forbedre dybdevirkningen i deres overflade. Man kan derfor vente, at nogle af resultaterne registreres som noget senere, end hvad der egentlig ville have været tilfældet.

Klarteksten af denne kronologiske revaluering er, at det er tænkeligt, at håndskrifterne fra Det døde Hav stammer fra det første århundrede f. Kr., mens de historiske og politiske begivenheder, som skulle have sikret deres anbringelse i hulerne, fandt sted i det første århundrede e. Kr. Denne kløft skaber automatisk problemer for de, der gerne så en naturlig forbindelse mellem ruinstedet Khirbet Qumran og håndskrifternes anbringelse i hulerne.

Jeg kan oplyse i denne forbindelse, at det københavnske initiativ har besluttet, med Israel Museets billigelse, at gennemføre en kulstof-14 serie netop for at teste palæografiens bæredygtighed. Dette hænger sammen med den omstændighed, at jeg selv har fået overdraget ansvaret for at foretage den palæografiske vurdering af de tekster fra Hule 4, som vi har fået til udgivelse. Forsøget er tegnet af mig selv og Greg Doudna, mens prøverne vil renses og behandles af Nationalmuseets kulstof-14 afdeling, under ledelse af kurator Kaare Lund Rasmussen. Den endelige måling af prøverne gennem *accelerator mass spectrometry* (AMS) vil foregå i high precision AMS laboratoriet i Groningen i år.

Numismatikken

Et ganske andet kronologisk forhold, der må indvirke på forståelsen af Qumranhåndskrifterne, er den *kronologi*, der er baseret på de talrige *møntfund*, som de Vaux' udgravninger bragte for dagen. Numismatiske beviser er særdeles værdifulde i kronologisk øjemed, takket være den omstændighed, at nybakte herskere i nærorienten havde for vane skyndsomt at tilkendegive deres akcession til magten gennem prægningen af nye mønter. Man kan følgelig hyppigt rekonstruere en epokes kronologiske skelet gennem et omhyggeligt studium af de mønter, der er fundet på stedet.

I denne forbindelse er det væsentligt at erindre sig, at Roland de Vaux havde konkluderet, at der lå et *afbræk* i Qumrans bosættelsesmønstre i tiden efter 31 f. Kr., eftersom han mente at finde aske og andre tegn på, at stedet blev i det mindste kortvarigt forladt i kølvandet på en *jordskælv*, der ramte området ved dette tidspunkt.

Heroverfor kunne Israel Museums førende numismatiker, *Ja'akov Meshorer* i sommer slå fast, at seks mønter, der stammer fra Antigonos' tid (40-37 f. Kr.), og som man véd forblev i omløb andetsteds i Palæstina indtil betragtelig senere, tyder på, at stedet blev *kontinuerligt* beboet. Meshorer fandt det også muligt at bestride de Vaux' påstand om, at Qumran måtte være blevet tilintetgjort i 68 e. Kr., eftersom mønter, som er fundet i Qumran, er også dukket op i Masada, der som bekendt faldt i 73 e. Kr. Det er derfor muligt, siger Meshorer, at også Qumran forblev uantastet indtil det romerske fremstød, der endte med Masadas undergang.

Den romerske historieskriver *Petavius* fastslog engang, at *kronologien* er historieforskningens ene øje; det andet, ifølge ham, er *geografien*, og det er i forbindelse med selve det *fysiske* Qumran, at mange andre problemer har rejst sig i nyere tid.

Et væsentligt aspekt ved undersøgelsen af Dødehavsrullerne er en række *nyere forslag til forståelse af ruinkomplekset*, Khirbet Qumran, som man har antaget gennem mange år engang udgjorde det klosterlignende centrum, der ifølge den traditionelle teori skulle have produceret selve tekstmaterialet. Heroverfor har to forhold gjort sig gældende i nyere tid. Det første af disse er den omstændighed, at den endelige publikation af *Roland de Vaux'* udgravning nu synes i bedste fald at være en *fata morgana*, som det ikke længere kan betale sig at vente på.

De to belgiske arkæologer, *Robert Donceel* og dennes hustru, *Pauline Donceel-Voûte*, som var udset af Ecole Biblique til at færdiggøre publikationen, er raget uklar med Ecole'en på grund af manglende samarbejde og en i vis udstrækning manglende kontrol fra Ecole Bibliques side med det udgravede materiale. Donceel-familien peger bl. a. på, at overordentlig mange af møntfundene fra Qumran er slet og ret væk, uden mulighed for påny at blive kontrolleret af forskningen.

Det andet forhold er, at ikke engang de Vaux' udgravelsesdagbøger er blevet gjort tilgængelige til forskningen. Denne undladelse skyldes slet ikke ondt vilje eller manglende omhu med dagbøgenes opbevaring, men beror på *direktionens skøn* mht, hvor nyttige man måtte anse dem for at være for ikke faguddannede arkæologer. Men beslutningen om ikke at udgive dagbøgerne kan kun virke uheldigt, og måske mistænkeligt til nogen, i en aktuel forskningssituation hvor man har måttet kæmpe i mange år for at få *tekstmaterialet* fra Qumran frigivet til almene undersøgelser. Heroverfor var den amerikanske arkæolog *Jodi Magness*, fra Tufts Universitet, særdeles kritisk ved Jerusalemtræffet i sommer, og man må medgive hende, at denne situation fortjener hurtige skridt for at udbedre den, inden d'herrer Baigent og Leigh kan nå at opfinde endnu en "skandalesag" ved Qumranforskningen.

Som resultat af manglen på en tilfredsstillende *final report* har diverse arkæologer tilbudt deres egne tolkninger af de ufuldstændigt bearbejdede informationer, der vedrører ruinestedet. Dette er gjort mere eller mindre på må og få, uden en egentlig konsensus om, hvilke detaljer faktisk er til stede på hvilket tidspunkt i Qumrans historie. Og som sagt ovenfor har ingen arkæolog haft adgang til selve de Vaux' udgravningsdagbøger for at afklare detailproblemer.

Men der er et *fallestræk* ved flere af teoriene, nemlig den omstændighed, at Donceel og Donceel-Voûte, samt *Jean-Baptiste Humbert*, alle fra Ecole Biblique, og Hebrew Universitetets *Yizhar Hirschfeld*, nu understøtter teorier ifølge hvilken selve beboelseskomplekset var en slags *gods* eller *herskabelig beboelse* på i hvert fald et *tidspunkt* i stedets beboelseshistorie.

I samklang hermed er Haifa Universitetets *Josef Patrich*, der gør gældende, at de dele af komplekset, som man kan demonstrere var beboet på det samme tidspunkt, udgør en meget *mindre* beboelse, end forskere hidtil har ment. Stedet kunne have rummet så få som 12-15 mennesker: et beskedent foretagende som herskabsgods betragtet, og alt for lille til at udgøre kernen i et omfattende klosterlignende samfund med forgreninger udover hele Syrien og Palæstina.

Patrichs synspunkt er blevet bestridt af Israel Museets *Hanan Eshel* samt *Magen Broschi*, der begge går ind for essæerteorien. Disse er dog klare over, at Qumrans bosættelse ikke var stor nok

til at give husly til ret mange mennesker, men de forestiller sig, at folk må have boet i *telte* i området. Dette forslag virker som en *ad hoc* udbygning af essæerteorien med henblik på at skaffe plads, der ellers ikke er der, for de skarer af essæere, som essæerteorien forlanger. Og dette vil også sige, at Broschi og Eshel stiltiende erkender, at sådanne skarer *ikke* forlanges af de umiddelbare arkæologiske kendsgerninger. Imidlertid imødegås Broschis og Eshels forslag af Patrich under henvisning til, at mere eller mindre permanente teltjere efterlader betragtelige tegn efter sig i ørken omgivelser. Patrich ville utvivlsomt kunne få ret i sin afvisning af Eshel og Broschi, hvis blot man vidste noget mere om erosionsforholdene ved Qumran de sidste to tusinde år. Som tingene står er der ingen grund til at følge Eshels og Broschis position, udover den omstændighed, at der ligger en enorm *kirkegård* ved Qumran. Kirkegården indholder mere end et tusinde grav, hvad der gør det svært at bringe den i forbindelse med en bosættelse på kun tolv til femten mennesker.

Samtlige forsøg på at *omdefinere* beboelseskomplesets karakter, dvs., som andet end et bosted for et religiøst samfund, der producerede skriftruller, er blevet energisk bestridt af *Jodi Magness*. Magness udtaler sig med stor selvsikkerhed på emner, hvor man egentlig gerne havde set lidt beviser i stedet for selvtillid. Eksempelvis hævdede hun under Jerusalemkongressen, at vandet i kilden ved `Ain Feshka var i oldtiden for brakt til, at man kunne drikke fra den. Men kildens salinitet i oldtiden blev mig bekendt ikke undersøgt af de Vaux, og det moderne sted er lukket til al udgravning og undersøgelse. Magness har også vist sig at være særdeles sikker mht. de såkaldte "scroll jars", der blev fundet i hulerne. Hun forsøger på den ene side at fornægte dem typemæssig forbindelse til de øvrige *proviantkrukker* fra området, som de ellers ligner. På den anden side er hun særdeles sikker mht. deres stratigrafiske situation i selve ruinen. Magness kan betragtes som den eneste nuværende Qumranarkæolog udenfor Israel, der helhjertet går ind for essæerteorien i en sådan grad, at hendes vurderinger af de arkæologiske forhold kan ses som forsøg på hurtigst muligt at inkorporere udgravningsresultaterne i essæerteorien efter devisen "don't rock the boat".

Her vil jeg blot påpege, at "rebellerne" i denne forbindelse synes optaget af at tolke de rent *arkæologiske* data for sig, for kun i *anden instans* at spørge om deres eventuelle samklang med de antikke skriftlige kilder. Den modsatte fremgangsmåde, som bedrevet af Magen Broschi, Hanan Eshel og Jodi Magness, forekommer uhyre bekendt for dem af os, hvis faglige aktivitet har ledsaget det moderne brud med den såkaldte "bibelske arkæologi".

Metodisk set er det forkert at spørge om de arkæologiske data "stemmer overens med" eller "modsiges" de skriftlige vidnesbyrd, fordi et sådant spørgsmål giver automatisk prioritet til skriften. Denne indsigt har i nyere tid også ført til erkendelsen af, at antikke fortællinger kun i meget begrænset omfang nærmer sig karakteren af egentlige historiske kilder. Det er snarere sådan, at de arkæologiske data skal tolkes for sig og et sammenhængende billede udledes af *dem*, inden man forsøger at jævnføre dem med en helhedsforståelse udledt af ligeledes uafhængigt fortolkede skriftlige kilder. Jeg er følgelig parat til at bifalde de nyere forsøg på at tolke arkæologien uden hensyntagen til Josefus, et al. Denne kurs anbefaler sig jo mere, al den stund forskerne ikke kan nå til enighed om de præcise implikationer ved Plinius' vidnesbyrd.

Til skræk og advarsel: essæerne under sengen

I den anden ende af spektret, set udfra en metodisk synsvinkel, finder man nutildags den tyske professor i Göttingen, *Hartmut Stegemann*. Stegemann har, som bekendt, "løst" problemet omkring Essæerne ved at udråde dem til en differentieret bevægelse, der strakte sig fra bymiljøer i Syrien og andetsteds til ørkenmiljøet i Judæa. Nyeste version af hans forståelse blev udfoldet ved Jerusalemkongressen. Der var pludselig så mange former for Essæere, at Jesper Høgenhaven bemærkede, at han ventede dem under sengen og kravlede ind ad vinduet, hvad øjeblik det skulle være. Stegemanns tilgang har karakter af en overdrivelse af de tre skriftlige kilders betydning i en sådan grad, at arkæologien – til afvæksling, kunne man sige – så godt som intet har at sige. Denne er i det mindste en helstøbt tolkning, men den snubler alvorligt over den omstændighed, at vores andre kilder, såsom Det nye Testamente og Mishnaen, synes ikke at kende til Stegemanns ellers så omfattende essæerbevægelse.

En tolkning, som man må sige er ved at miste sin aktualitet, er den tidligere udbredte syntese udarbejdet af *Adam van der Woude* og spanieren *Florentino Garcia Martinez*, der er kendt under betegnelsen "Groningen-hypotesen". Hypotesen går i al enkelhed ud på at tegne et billede af udviklingen indenfor en (hypotetisk) essæerbevægelse, som forfatterne har rekonstrueret den på grundlag af de såkaldte "sektariske" tekster. Hypotesen trækker store veksler på den rolle, som den navnkendige "retfærdighedens lærer" tænkes at have spillet i sektens historie. Den er aldeles skrøbelige til at begynde med, eftersom det er vanskeligt overhovedet at tegne en *udvikling* i mangel på en samtidig, berettende kilde. Dette medfører, at hypotesen er ved at smuldre på nuværende tidspunkt, eftersom forskerne er ved at blive klar over, hvor lidt man egentlig kan sige om de forskellige teksters forhold til en "ortodoksi", som heller ikke lader sig udlede af tekstbestanden. Uden ortodoksi, ingen sekt.

Det er desuden sådan, at selve det tænkte "sektariske" samfunds sammentømrethed og fællesgods også smuldrer hen, når man tager dem under lupen. Den angivelige fællesterminologi, såsom eksempelvis, ordet *yachad* som symbol for menigheden Israel, er ikke at genfinde i flere af de såkaldte sektariske værker. Nogle af værkerne, som for eksempel Krigsrullen (1Q Milhama), opviser en streng skelnen mellem dem, der vil overleve den eskatologiske tid, og dem, der ikke vil gøre det, men betegnelserne "mørkets sønner" og "lysets sønner" er så specielle for denne skrift, at nogle forskere har set sig nødsaget til at afsondre den *historisk* fra de andre "sektariske" værker. Dette er vel at mærke ikke at introducere historien, fordi der er indikation på, at et udviklingsforløb faktisk har fundet sted, men for at hjælpe skuffede forskere ud af deres forlegenhed i deres forsøg på at tolke teksterne som helhed.

Til lignende overvejelser kommer man, hvis man forsøger at integrere Kobberrullen og 4QMMT, *Miqsat ma`asei hattorah*, i de øvrige såkaldt "sektariske" skrifteres rækker, eftersom det *sprog*, de to er affattet på, mere ligner rabbinisk- (såkaldt "middel"-) hebræisk, end bibelsk eller senbibelsk hebræisk. Man er med andre ord nødt til at *forcere* billedet en del, hvis man vil få indtrykket af de såkaldt "sektariske" tekster til at tage sig entydigt ud.

Endelig er der to tolkninger, som jeg uden videre kan billige, eftersom de synes at tage skyldige hensyn til bevisernes kategoriale forskelligartethed. Den første af disse blev lanceret af ingen ringere end *Emanuel Tov* i en artikel i *Textus* tilbage i 1986, som han har fulgt op med nok en spændende undersøgelse, der så dagens lys i 1996. Tovs undersøgelser er i al enkelhed forsøg på at bestemme arten af Qumrans litterære overleveringer *som dokumenter*, dvs., som produkter af en redaktionel proces. Dette indebærer, at han omhyggeligt registrerer de forskellige redaktionelle sigla, som skrivelserne anvendte, uanset deres individuelle betydning ikke altid er lige indlysende. Dertil kommer sådanne karakteristikker som omskrivninger med *palæohebræisk* i tilfælde af Jahvenavnet, forkortelser, rettelser, og lignende. Men Tovs undersøgelse går sågar videre, og tager bestik af særlige *morfologiske* karakteristikker som det maskuline pronomen *huww'a*, det feminine *hijj'a*, suffiksformerne *hæmma* og *hænna*, osv., plus det særlige Qumran ortografi. Resultatet er en opsamlingskategori, der hedder "Qumran Hebrew and scribal praxis". I Tovs sidstnævnte artikel når han frem til, at mellem 120 og 130 af håndskrifterne fra Det døde Hav kan siges at opvise tegn, der forbinder dem med denne kategori. Eftersom disse tekster er markant forskellige fra de andre håndskrifter, der alle tenderer mere i retning af "bibelsk" hebræisk og mere eller mindre neutrale overleveringsformer, følger Tov sig berettiget til at hævde, at Qumranformerne stammer fra selve bosættelsen, mens de andre kommer *andetsteds* fra. Der er med andre ord grund til at tale om en central og dominerende praksis mht teksternes overlevering, og en mere perifer overleveringsstradition, der sågar til dels forbindes med de såkaldte "sektariske" tekster.

Den anden dokumentariske tilgang til Qumranteksterne er den, som outsidersen *Norman Golb*, professor i jødisk historie og kultur ved Chicagos Universitet, står for. I selskab med andre forskere var Golb holdt udenfor den oprindelige udgivergruppe i mange år. Dette var ikke ubetinget dårligt, eftersom Golbs oprindelige træning var i omgangen med *geniza*-teksterne fra middelalderens Kairo. Omgangen med hele spektret af disse tekster gav Golb rig erfaring med mange forskellige teksttyper. Dette forhold fremkaldte en umiddelbar reaktion overfor Dødehavsrullerne, da han endelig begyndte

at beskæftige sig med dem, nemlig erkendelsen af, at samtlige Qumrantekster er eller oprindeligt var så veludrustede med hensyn til deres udnyttelse af skindenes layout, samt at de rummede kun den slags rettelse, som er karakteristisk for *kopieringsopgaver* (og ikke affattelsesopgaver), at de umuligt kunne være såkaldte "autografkopier", dvs., originaltekster. Af de ca. 850 tekster som de ca. 80.000 fragmenter fra Qumran til syvende og sidst repræsenterer, er der så godt som ingen hvor man med sikkerhed kan sige, at den udgør originalhåndskriftet. Golb indså øjeblikkeligt, at hvis denne indsigt er korrekt, da forsvinder hele grundlaget for at hævde, at teksterne stammer fra et munkelignende samfund i Qumran. Hvis Qumran var et sted, hvor man kopierede hellige tekster, som han sagde, da måtte man nødvendigvis også være i besiddelse af originalerne, der skulle kopieres, og dette mener han er påviseligt ikke tilfældet. Denne indsigt var i sig selv tilstrækkelig til at opmuntre Golb til at hævde, at teksterne i realiteten stammer fra landet Judæas kulturelle centrum, nemlig Jerusalem, hvor man måtte formode, at en anselig litteraturproduktion normalt fandt sted. Men Golb erkendte også, at teksterne er af højst forskellig karakter, såvel sprogligt som indholdsmæssigt. Derfor konkluderede han, at de repræsenterer en opsamling af flere forskellige slags arkiver. Der er med andre ord ikke bare tale om arkivet fra Jerusalems tempel eller lignende.

Udover dette har Golb påpeget, at man kun har kunnet føre temmelig få af Qumranhåndskrifterne tilbage til ene og samme hånd. Der er kun et fåtal håndskrifter, som kan siges at stamme fra den samme skriver. Men dette indebærer, at hvis der er ca. 850 forskellige tekster, da repræsenterer de mere end ca. 800 forskellige hænder. Og det er igen et tal, der kun dårligt harmonerer med det fåtal af mennesker, der beboede bosættelsen på et givet tidspunkt: nok en betragtning, der peger udover Qumran som teksternes oprindelsessted.

Det komiske ved Qumranforskningen er, at Golb stadigvæk gælder som *outsider* i branchen, på trods af, at det ville være vanskeligt at finde en moderne forsker, der idag ville bestride synspunktet, at i hvert fald *nogle* af teksterne stammer fra udenfor Qumran. Det var for eksempel en naturlig sag for *Emanuel Tov* at formode, at den ene af de to af ham undersøgte redaktionelle og ortografiske traditioner måtte stamme fra udenfor Qumran. Faktisk ville det have været vanskeligt for Tov at forklare, hvordan en relativ lille kopieringsanstalt kunne give husly til hele to vidt forskellige skrivertraditioner.

Nu er hverken Tavs eller Golbs synspunkter ufejlbare. Når man har indset, at Tov nødvendigvis må placere den ene af de af ham påviste skrivertraditioner *udenfor* Qumran, da går det op for en, at han følgelig har svært ved at forklare hvorfor *nogen* af disse traditioner skulle stamme fra stedet. Det er snarere sådan, at Tov invokerer beboelseskomplekset fordi det ventes af en, der beskæftiger sig med Qumran. Dertil kommer, at man kan rejse alvorlig tvivl om hvorvidt Tavs perifærkategori, "Qumran Hebrew and Scribal Praxis", egentlig hænger sammen som den sluttede hele, som teorien forudsætter.

Ved kongressen i sommer spurgte eksempelvis New Zealanderen Dennis Greene Tov hvordan denne kunne beskrive Qumranhåndskrifternes omskrivninger af *tetragrammatonet* som karakteristisk for en særlig skrivskole, al den stund de samme og andre omskrivninger jævnligt dukker op i den senere rabbiniske tradition. Tov blev ham svar skyldig – et fænomen, der ellers ikke ses så tit.

Dertil kommer, at Tavs formodede Qumranskriverskole-formalia faktisk slet ikke udgør en enhed. De er snarere en skrabsammen af træk, hvorved manglen på egentlige *fællesnævner* faktisk fremhæver manglen på enhed.

Derimod kunne man påpege, at håndskrifterne fra Qumran rummer indikationer af i hvert fald *en* påtagelig skrivertradition, hvis ortografiske og andre formelle regelmæssigheder er så velkendte, at man kan genkende dem igen den dag idag. Denne skrivertradition er selvfølgelig den, der karakteriserer de *bibelske* håndskrifter, samt de tekster, der efterligner bibelsk ortografi og morfologi. Tov og, for den sags skyld, Norman Golb har allerede indset, at disse håndskrifter må stamme fra Jerusalem. Jeg vil derfor gøre gældende i debatten fremover den omstændighed, at det er disse bibelske og kvasibibelske tekster, der udgør selve *centrum* i Qumrans skriftsamling, og ikke de temmelig heterodokse såkaldte "sektariske" værker. Mange af de sidste er nemlig dokumenter

sui generis, en af slagsen, som for eksempel kommentarerne, de såkaldte *pešarim*. Når man tager i betragtning, at de som ovenfor sagt *ikke* kan siges at stamme fra en veldefineret skriverskole, er de og andre "sekte-eriske" tekster snarere at betragte som eksperimenter og nye skud på en florerende litterær stamme, hvis klare centrum er de mangfoldige bibelske tekster.

Når jeg når frem til dette resultat, er det bl. a. fordi mindst én indsigt har gjort sig gældende hos mig i forbindelse med min læsning af de seneste års Qumranforskning. Det er det faktum, at både jødiske og kristne forskere har haft vanvittig travlt med at få gjort tekstsamlingen i hulerne ved Qumran til en *sekte-erisk affære*. Årsagerne hertil er ikke langt at spore. Jødiske forskere skuede i hulerne gemmer for at genfinde de mishnæiske diskussioner, som traditionen forsiker dem blev nedfældet skriftligt allerede i det andet århundrede e.Kr. De fandt dem ikke, så de søgte i stedet for efter proto-saddukæiske, proto-farisæiske, chasidiske og essæiske kendetegn. Heller ikke dem kunne de finde, eller kun spæde og anderledes tiltag, end dem, de ventede at finde. Resultatet var en perpleksitet, der ikke er overstået endnu.

Kristne forskere var ligeledes så opsatte på at genfinde en tæt sammentømret gammeltestamentlig *kanon*, at det har taget næsten 50 år for dem at erkende, at kanon var langt fra slut ved den tid, hvor dokumenterne gik ind i hulerne. Men: ingen kanon, ingen Tora, ingen fasttømret lovreligion, som den fødende Jesusbevægelse kunne angribe og som Paulus kunne bruge som skydeskive. En vis perpleksitet har følgelig også gjort sig gældende hos os.

Med andre ord, vores respektive religionshistoriske forudsætninger har bevirket, at vi kikkede ind i hulerne, og fandt ikke det, vi søgte. Det er naturligvis fordi vi har søgt efter de forkerte genstande.

Efter det ovenfor sagte, burde det stå klart, at jeg mener, Qumrans håndskrifter er betragtelig *ældre*, end vi forestillede os, og det er naturligvis også derfor, de ikke kan tilfredsstillende vores nysgerrighed om palæstinensiske religiøse forhold i det første århundrede e.Kr. Men de er så *centrale* til traditionen som de vel kunne være det; traditionen så bare ikke ud helt som vi ventede.